

ANKARA ÜNİVERSİTESİ TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
“ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ”
ATA-101 DERS İÇERİKLERİ

3

İttihad-ı Osmanî Cemiyeti’nden İttihat ve Terakki’ye; II. Meşrutiyet’in İlan Edilmesi; II. Meşrutiyet Dönemi; 31 Mart Olayı

İttihad-ı Osmanî Cemiyeti’nden İttihat ve Terakki’ye

II. Abdülhamit'in, 1878 yılında Osmanlı Mebusan Meclisini feshetmesi ve sonrasında da bu kurumu yeniden toplantıya çağırılmayıp, Kanun-u Esasının ruhuna aykırı olarak hareket etmesi ile başlayan baskın dönemine karşı, bazı aydınlar gizli gizli örgütlenerek mücadele yolunu seçmişlerdir. Bir grup Askeri Tıbbiyeli de 1889'da İstanbul'da *İttihad-ı Osmanî* adında bir cemiyet kurmuştur. Cemiyet mensupları, 1895 yılında hazırladıkları bir nizamname ile hücre tipi örgütlenme yoluna gitmiştir. Cemiyet, aynı yıl yaşanan Ermeni olaylarının, Padişahın yanlış politikalarından kaynaklandığını duyurması ile ilk kez gün ışığına çıkmıştır. İttihat-ı Osmanî Cemiyeti'nin ortaya çıkması ile özgürlükü aydınların üzerindeki baskılar daha da artmıştır. Artan baskı, muhaliflerin bir bölümünün Paris'e kaçmasına neden olmuş, İstanbul'da kalanlar ise 1896'da bir darbe girişiminde bulunmuşlarsa da, bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹

Paris'e gelen birçok Osmanlı aydını, Auguste Comte'un *pozitivizm* yöntemi ile ele aldığı sosyoloji adı verilen bilim dalından etkilenerek, Osmanlı toplumu ve devleti üzerine muhalif yazılar kaleme alan eğitimci Ahmet Rıza Bey ile birlikte hareket etmeye başlayacaklardır. Muhalif aydınlar, faaliyetleri ile meşrutiyet öncesi muhalefeti yürüten Yeni Osmanlılar gibi, Fransızlar arasında yeniden *Jön Türkler* olarak tanınacaklardır. Bu dönemde, Paris'teki *Jön Türkler* arasında zamanla düşünce farklılıklarını belirmiştir. Cemiyet mensupları, farklı düşünen grupları bir araya getirmek için I. ve II. Jön Türk kongreleri gerçekleştirseler de tam bir birlik sağlayamışlardır. Bu arada Ahmet Rıza'nın liderliğini yaptığı İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu toplantılar sonrası ön plana çıkmayı başarmıştır.

Makedonya'daki ayrılmışçı hareketlerin giderek yoğunlaşmasına karşı, Padişah'ın yönetim anlayışının bunu engelleyemeyeceğini düşünün, çoğuluğu Müslüman olan halkta huzursuzluklar başlamıştır. Yörede ön plana çıkacak olan örgütlenme, 1906'da kurucuları arasında daha sonraki yıllarda sadrazamlık da yapacak olan Talat Bey'in de bulunduğu, *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'nin ortaya çıkması ile gerçekleşmiştir. Merkezi Selanik'te olan bu cemiyet de daha önce kurulan muhalif cemiyetlerde görülen hücre tipi örgütlenme yöntemi ile hareket etmiştir. Üyeleri arasında II. ve III. Ordu'da yer alan genç subayların da olması, onları silahlı bir örgüt haline de getirmiştir. II. Jön Türk Kongresi'den sonra Paris'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Makedonya'daki muhalif örgütler temas kurmuş ve *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* ile tanınır olarak daha ön planda olan *İttihat ve Terakki Cemiyeti* adı altında bir bütünlleşme gerçekleşmiştir. Böylece *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Paris ve Selanik olmak üzere iki merkezli bir örgüt haline gelmiş ve bu yeni oluşum, artık hem fikri yönden hem de ihtilâlcilik yönünden bir önceki döneme göre daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır.²

Bu dönemde rejime karşı muhalefet ortamından etkilenenlerden biri de Mustafa Kemal Bey olmuştur. Kurmay Yüzbaşı olarak staj görmek üzere ilk tayin yeri olan Şam'da, kendisi gibi muhaliflerle temas geçmiş ve burada *Vatan ve Hürriyet Cemiyeti*'ni kuranlar arasında yer almıştır. 27 Eylül 1907'de Selanik merkezli III. Ordu'ya tayin edildikten kısa bir süre sonra Mustafa Kemal, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmasında önemli bir rol oynayacaktır.³

Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinde rol oynayan etkenlerden birisi de, İngiltere ile Rusya'nın Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda anlaşmaya varmaları ve Osmanlı yönetiminin buna sessiz kalmasıdır. Estonya'nın başkenti Reval (Tallinn)'de İngiliz Kralı ile Rus Çarı arasındaki görüşmeden Balkan politikalarında birlikte hareket etme kararının çıkması, İttihatçılar arasında

¹ Hanioğlu, a.g.e., s. 214-219.

² Karal, a.g.e., C. V, s. 14.

³ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Bateş Yay., İstanbul, 1984, s. 41-47.

Makedonya'nın da kaybedileceği endişesini arttırmıştır. Aydınlar, tüm bu olumsuz gelişmelerin sorumlusunun II. Abdülhamit olduğunu öne süreceklerdir.⁴

II. Meşrutiyet'in İlan Edilmesi

II. Abdülhamit ise Rumeli topraklarında giderek daha da büyüyen muhalefeti sindirebilmek için, bölgenin idari ve askeri yönetim kademelerine kendine sadık olarak gördüğü kişileri atamışsa da, bu kişiler İttihat ve Terakki'nin fedaileri tarafından saf dışı edilmiştir. 1908 Temmuz başlarında 400 kişilik askeri birliği ile Kolağası Resneli Niyazi Bey'in dağa çıkışması, ardından Enver (Paşa) Bey ve Ohrili Eyüp Sabri Bey'in de benzeri şekilde dağa çıkmaları ile yöre bir ihtilal ortamına girmiştir.⁵ Yaşanan gelişmeler karşısında Makedonya'nın kontrolünü yitiren II. Abdülhamit, kısa bir süre sonra geri adım atarak, 23 Temmuz 1908'de 1878'den beri ertelediği Mebusan Meclisi seçimlerinin yapılacağını ilan etmek zorunda kalmıştır.⁶ Kısa zamanda seçimler yapılmış ve 17 Aralık 1908'de Meclis-i Mebusan açılmıştır.⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimlerde ağırlığını koymuş ve birçok seçim bölgesinden mebus çıkarmıştır.

31 Mart Olayı

II. Meşrutiyetin ilan edilmesi sonrasında ortaya çıkan özgürlük ortamından, hemen herkes yararlanmış, İttihatçı ya da meşrutiyetçi olmayanlar da gazete ve dergi çıkararak, örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Hürriyetin ilanından sonra İttihatçıların yasama yolu ile uygulamaya koydukları bazı politikalara karşı özellikle gelenekçi kesim tarafından bir muhalefet oluşmaya başlayacaktır. İttihatçılara karşı muhalif olarak bilinen Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin 6 Nisan 1909'da öldürülmesi, bu gerilime yeni bir boyut kazandırmıştır. Cenazeden beş gün sonra, 13 Nisan 1909 (Rumi takvime göre 31 Mart 1295) sabaha karşı, Taşkısla'daki avcı taburu eratının, subaylarını esir alması ile ayaklanma başlamıştır. Kısa zamanda diğer kişilalara da yayılan ayaklanmanın, İttihat ve Terakki'ye muhalif medrese öğrencilerinin ve eski rejim yanlılarının da katılımıyla giderek büyündüğü görülmektedir. Ayaklanma sırasında isyancılar Mebusan Meclisi'ni basarak Hükümetin istifasını, Meclis Başkanı olan Ahmet Rıza'nın görevinden alınmasını ve tüm İttihatçıların Meclis'ten atılmasını istemişlerdir.⁸ 31 Mart İsyani olarak bilinen bu olaylar karşısında Hükümet çekilmek zorunda kalmış ve ileri gelen İttihatçılar da Rumeli'ye kaçmıştır. Oluşan bu otorite boşluğunu, Hürriyetin ilanından beri herhangi bir etkinlik göstermeyen II. Abdülhamit doldurmuştur. İsyanyı Rumeli'de duyulması üzerine muvazzaf askerler ve gönüllü halkın katılımıyla kurulan *Hareket Ordusu*, isyanı bastırmak üzere yola çıkmış ve 24 Nisan'da ayaklanma kanlı bir şekilde bastırılmıştır.⁹ 27 Nisan'da yeniden toplanan Meclis, padişah II. Abdülhamit'i bu isyanda suçlu bulmuş ve O'nun tahttan indirilmesi yönünde bir karar vermiştir. İlk kez bir Osmanlı padişahı, sadece Şeyhülislam'ın fetvası ile değil, aynı zamanda halk temsilcilerinin elindeki dünyevi yetkiye dayanarak tahttan indirilmiş oluyordu.¹⁰

31 Mart İsyani ile tahttan indirilen II. Abdülhamit'in yerine, 27 Nisan 1909'da V. Mehmet (Mehmet Reşat) getirilmiştir. İttihatçılar, kolayca yönlendirebildikleri bu Padişah zamanında, yoğun bir yasama faaliyetine girişmişler, yeni düzenlemeler yaparak, II. Meşrutiyet döneminin siyasi ve hukuki yapısını büyük çapta şekillendirmiştirlerdir. Öncelikle Anayasa maddeleri üzerinde değişiklikler yapılmış, Padişahın yasama ve yürütme üzerindeki yetkileri Anayasa'dan kaldırılmış ve Hükümet sadece Meclis'e karşı sorumlu hale getirilmiştir. Ayrıca Padişahın Meclis'i feshetme koşulları ağırlaştırılmış ve yasamanın yetki alanı genişletilmiştir. Bu bağlamda 1909'da Anayasa'da yapılan değişikliklerle, görece demokratik olan yürütme ve yasama organları yaratılmış, parlementer rejimin güçlenmesi için önemli bir adım atılmıştır.¹¹

⁴ Karal, a.g.e., C. V, s. 24- 26.

⁵ Kur'an, a.g.e., s. 251-253.

⁶ Akşin, *Jön Türkler*, s. 77.

⁷ Karal, a.g.e., C. V, s. 64-65.

⁸ Karal, a.g.e., C. V, s. 83-86.

⁹ Ali Fuat Türkgedi, *Görüp İşittiklerim*, TTK Yay., Ankara, 1951, s. 31-36.

¹⁰ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul, 2005, s. 190.

¹¹ Tanör, a.g.e., s. 193-196.